
Specifika poskytování služeb romským uživatelům ve veřejných knihovnách ČR a možnosti rozvoje těchto služeb

The specifics of providing services to Romani users in the Czech public libraries and development potential of these services

Kateřina Nekolová

*Ústav informačních studií a knihovnictví, Filozofická fakulta, Univerzita Karlova v Praze
Národní technická knihovna*

Recenzenti:

Doc. PhDr. Dana Knotová, Ph.D.

Mgr. Zlata Houšková

Abstrakt:

Článek se věnuje tématu práce veřejných knihoven s romskou menšinou, představí vývoj romské literatury, nabídku romských médií a praxi ze zahraniční knihovny v oblasti s vysokým procentem romských obyvatel. V České republice žije podle posledního sčítání lidu kolem 13 000 Romů, reálné odhady jsou však až dvacetinásobně vyšší. Velká část romského obyvatelstva žije v podmínkách sociálního vyloučení a mezi veřejností panují velmi negativní předsudky ohledně této menšiny. Veřejné knihovny jako vzdělávací a kulturní instituce mohou přispět ke zlepšení této situace. Zatím u nás neexistuje jednotný přístup k této cílové skupině. Vlajkovou lodí je ve zmiňované oblasti Knihovna města Ostravy, která v rámci projektu Romaňi kereka – Romský kruh zřídila speciální pobočku ve čtvrti Vítkovice. Mnoho veřejných knihoven také působí v oblastech s vysokým procentem romských obyvatel, nedeklarují však otevřeně zaměření na romské uživatele. Pokud se o nějakých akcích pro Romy informuje, jedná se především o programy pro dětské uživatele. Ze zahraničních knihoven jsou jako příklad uvedeny dvě knihovny ve španělské Barceloně.

Klíčová slova: *j Y Ybf_b\cj bnž'fca g_fcVnj UY gj cz'jbm_f_i 'li fb*_b\cj b]Mj ž a Yb]bm*

Abstract:

The article is addressing the issue of public libraries working with the Romani minority, introduces the development of Romani literature, the offer of Romani media and the practice of a foreign public library in a district with high percentage of Romani population. According to the last census there are around 13,000 Romani people in the Czech Republic, realistic estimates are even twenty-times higher. The majority of the Romani population lives in the conditions of social exclusion and the general public have often a very negative view of the minority. Public libraries as educational and cultural institutions contribute to improve this situation. There is not a common approach to this target group. The flagship in this field is the Library of Ostrava, which in the course of the project Romaňi Kereka - Romský kruh set up a special branch in the district of Vitkovice. A lot of other public libraries are also located in areas with high percentage of Romani population, but they do not declare publicly a focus on Romani users. In case there is some information about services for Romani people, usually it is about programs for

children. Two spanish libraries in Barcelona are presented as an example from abroad.

Keywords: public libraries, Romani people, intercultural library services, minorities

1 Úvod

Kulturní a jazyková různorodost lokálního obyvatelstva je výzvou i pro veřejné knihovny v ČR. Výhodu mají v tom, že se mohou v oblasti interkulturního knihovnictví v mnohém inspirovat v zahraničí. Jak ukazují některé evropské i zámořské příklady, veřejné knihovny mohou hrát významnou roli v procesu začleňování znevýhodněných skupin obyvatelstva do místní společnosti.

Tento článek se věnuje menšině, která není mnohdy jasně identifikovatelná, ani procentuálně silně zastoupená, je jí však věnováno mnoho mediální pozornosti a ve společnosti je často vnímána jako velmi problematická. Mezi Romy je dlouhodobě zaznamenávána velká nezaměstnanost, nízká úroveň vzdělání a problémy s bydlením.¹ Stále aktuální jsou i hrozby extrémistických pravicových skupin, pro které jsou Romové cílem agrese. Jak vyplývá ze zprávy sdružení Romea „Již několik let dochází ke zhoršování společenské atmosféry, narůstá nesnášenlivost, nenávisť, xenofobie a rasismus, v českých podmínkách pak především anticiganismus, který se také často projevuje rasisticky.“²

Na semináři „Práce s nepřizpůsobivými uživateli v knihovnách“³, který proběhl dne 9. října 2012 v Brně, byli Romové označeni za jednu z nejproblémovějších skupin uživatelů knihoven. Přesto je toto téma v odborných kruzích nedostatečně diskutované a veřejnost nevnímá veřejné knihovny jako činitele v oblasti integrace.

Je tedy zřejmé, že v této spojitosti existuje problém jak ze strany knihoven – ty označují Romy za nepřizpůsobivé uživatele, tak ve všeobecné situaci romské menšiny jako potencionálních uživatelů knihoven – ta se vyznačuje nízkou mírou vzdělanosti a sociální segregací. Veřejné knihovny jako vzdělávací a kulturní veřejné instituce mohou přispět ke zlepšení této situace. V „Konceptci pro rozvoj knihoven 2011-2015“ je v bodě „D. Rovný přístup ke službám knihoven“ uveden požadavek na rozšíření služeb pro národnostní menšiny.⁴

Angažovat se knihovny mohou například rozšířením fondu v romském jazyce, nabídkou kulturních programů přibližujících romskou kulturu či podporou romských dětí v četbě a vzdělávání. Při těchto aktivitách mohou vycházet ze všeobecných principů interkulturního knihovnictví. Jak doporučuje sdružení Romea: „Komunitními metodami máme na mysli mimo jiné i utváření platform, kde spolu mohou místní lidé bez ohledu na barvu pleti mít společné zážitky (třeba při sportování či sledování kulturních pořadů) a společně diskutovat o problémech, které sebou nese vzájemné soužití. Dokud spolu lidé nezačnou hovořit a naslouchat si, jsou integrační snahy velmi oslabené, pokud ne rovnou zbytečné.“⁵

¹ *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2011*. Praha: Úřad vlády České republiky, oddělení kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny a Sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, 2012. 130 s. ISBN 978-80-7440-074-2.

² ROMEA : romská mediální a vzdělávací organizace. *Zpráva sdružení ROMEA za rok 2012 o stavu romské menšiny v ČR* [online]. Praha: Romea o.s., 2013 [cit. 2013-12-07]. Dostupný z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romea-vydala-zpravu-v-niz-mapuje-anticiganismus-pocinani-politiku-a-medii-i-zivot-chudych-romu-v-roce-2012>

³ Moravská zemská knihovna. *Práce s nepřizpůsobivými uživateli v knihovnách* [online]. Poslední aktualizace: 01.11.2012, [cit. 2013-09-30]. <http://www.mzk.cz/pro-knihovny/vzdelavani-knihovniku/kalendar-akci/prace-s-nepřizpusobivymi-uzivateli-v-knihovnach>.

⁴ Ústřední knihovnická rada ČR. *Konceptce rozvoje knihoven ČR na léta 2011 – 2015* [online]. c2012, [cit. 2013-09-26]. <http://ukr.knihovna.cz/konceptce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta-2011-2015-/>.

⁵ ROMEA : romská mediální a vzdělávací organizace. *Zpráva sdružení ROMEA za rok 2012 o stavu romské menšiny v ČR* [online]. Praha: Romea o.s., 2013 [cit. 2013-12-07]. Dostupný z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romea-vydala-zpravu-v-niz-mapuje-anticiganismus-pocinani-politiku->

2 Přehled literatury k tématu

K tématu služeb veřejných knihoven pro romské obyvatelstvo vyšlo v České republice zatím jen pár desítek článků a několik příspěvků ve sbornících.

Nejvíce informací je publikováno o projektu Romaňi kereka – Romský kruh Městské knihovny v Ostravě. O specializované pobočce a jejích aktivitách vycházeli články jak na počátku projektu, tak i po delší době fungování knihovny.⁶ Další důležitou institucí je knihovna Muzea romské kultury v Brně. Tato knihovna však není klasickou veřejnou knihovnou, spíše se řadí ke knihovnám odborným. Může však být veřejným knihovnám důležitým partnerem či konzultantem. O její činnosti bylo v odborných periodících také informováno.⁷ Podstatnou část příspěvků v knihovnických časopisech tvoří zprávy o jednorázových akcích, které jsou zaměřené na romské uživatele, většinou na romské děti a mládež. K takovým patří zpráva o kuličkovém turnaji v Rožnově⁸, o cyklu besed pro děti v Karvině⁹ či o aktivitách pro menšiny v knihovně ve Dvoře Králové nad Labem¹⁰.

Co se týče akademických závěrečných prací, je třeba jmenovat nejméně čtyři. Již v roce 1991 se tématu „Práce se čtenáři rómského původu ve veřejných knihovnách“ věnovala ve své diplomové práci Hedvika Olléová. Pod vedením Mileny Černé byla tato práce úspěšně obhájena na Ústavu informačních studií a knihovnictví na FF UK v Praze. Autorka se ve své závěrečné práci věnuje srovnání zkušeností z veřejné knihovny v Praze 8 a na Kladně. V práci vychází jak z rozhovorů se čtyřmi romskými informátory, tak z vlastní praxe knihovnice.¹¹

V roce 2008 byla na brněnské Masarykově univerzitě obhájena diplomová práce na téma „Knihovna Muzea romské kultury jako informační, kulturní a vzdělávací centrum“. Autorka Miroslava Čepová se zde nevěnuje pouze představení dané muzejní knihovny, ale i multikulturní výchově v knihovnách všeobecně.¹² Na Ústavu informačních studií a knihovnictví obhájila v roce 2010 diplomovou práci k všeobecnějšímu tématu „Veřejné knihovny a etnické menšiny“ Lenka Hanzlíková. Ze stejného roku je diplomová práce Karolíny Rybářové s titulem „Služby pro národnostní menšiny na příkladu Knihovny města Ostravy“, ta byla obhájena na Slezské univerzitě v Opavě.¹³

a-medii-i-zivot-chudych-romu-v-roce-2012

⁶ KUBÍKOVÁ, J. - SCHINK, P. Knihovna jako místo setkávání. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online], 2012, roč. 26, č. 4 [cit. 2013-09-26]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/knihovna-jako-misto-setkavani>; BUTOROVÁ, D. Knihovna v Ostravě-Vítkovicích jako místo pro všechny. *Čtenář*, 2008, roč. 60, č. 9, s. 304. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2008-roc-60/09-2008.htm>; KUBÍKOVÁ, J. O leperiben - projekt Paměť romských dělníků. *Čtenář*, 2013, roč. 65, č. 1, s. 33-34. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2013-roc-65/1-2013/o-leperiben---projekt-pamet-romskych-delniku-107-1376.htm> a další.

⁷ BRACHTLOVÁ, J. Knihovna muzea romské kultury. *Duha*, 2000, roč. 14, č. 2, s. 29-30. ISSN 0862-1985.; ŠPANIEL, B. Naši Romové mají svou odbornou knihovnu. *Čtenář*, 1998, roč. 50, č. 2, s. 36-37. ISSN 0011-2321.

⁸ HALAMÍČKOVÁ, Jarmila. Jak jsme hráli kuličky aneb Co knihovníci nemají v náplni práce. *Čtenář*, 2001, roč. 53, č. 1, s. 20. ISSN 0011-2321.

⁹ UNUCKOVÁ, M. Jak žít úspěšně vedle sebe. *Ikaros* [online], 2011, roč. 15, č. 5 [cit. 2013-09-26]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/jak-zit-uspesne-vedle-sebe>.

¹⁰ ANTOŠOVÁ, L. Knihovna a národnostní menšiny (hlavně Vietnamci, ale i Romové). *U nás*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 20-21. ISSN 0862-9366. Dostupné také z: http://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/282.pdf.

¹¹ OLLÉOVÁ, H. *Práce se čtenáři rómského původu ve veřejných knihovnách*. Praha, 1991. 61 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na Ústavu informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Milena Černá.

¹² ČEPOVÁ, M. *Knihovna Muzea romské kultury jako informační, kulturní a vzdělávací centrum* [online]. 2008 [cit. 2013-09-26]. 148 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity na Ústavu české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Jana Horváthová. Dostupné z: http://is.muni.cz/th/125549/ff_m/.

¹³ RYBÁŘOVÁ, K. *Služby pro národnostní menšiny na příkladu Knihovny města Ostravy*. Opava, 2010. 111 s., 4 s. obr.

Minisonda do čtenářských návyků romských dětí byla provedena na Jablonecku Dušanem Kotlárem, autorem knížky romských povídek. Z ní vyšlo najevo, že opravdu jen malá část dotazovaných dětí má doma knihovničku či je zvyklá na domácí předčítání.¹⁴

Na téma práce s romskou menšinou v knihovnách se uskutečnilo několik seminářů a konferencí. Mezinárodní seminář s názvem „Společné cesty – Veřejné knihovny ve střední Evropě a skupiny obyvatelstva ohrožené sociálním vyloučením“ se konal ve dnech 10. - 11. listopadu 2008 v Ostravě. Podrobně zde byl představen projekt Romaňi Kereka Knihovny města Ostravy, byla prezentována praxe s romskými uživateli v maďarských knihovnách a také interkulturní knihovnické služby v Německu, Polsku a na Slovensku. Ve dnech 9. - 11. října 2007 proběhl v Knihovně města Ostravy seminář „Práce s romskými dětmi v knihovnách - seminář pro pracovníky dětských oddělení“. Ve dnech 25. - 26. března 2009 se uskutečnila mezinárodní konference „Romovia - Roma - Romanies - kultura a vzdelávanie“ ve Státní vědecké knihovně v Košicích, kde byly představeny i aktivity košické knihovny pro tuto cílovou skupinu¹⁵. Na konferenci „Kniha ve 21. století“, která proběhla ve dnech 15. - 16. února 2012 byl přednesen příspěvek Jarmily Burešové na téma „Informační vzdělání v knihovnách s přihlédnutím k potřebám sociálně vyloučených osob“ (mezi něž patří i romská komunita), v jehož rámci byla představena situace v Ostravě a nabídka služeb místní knihovny pro jednotlivé věkové kategorie.¹⁶

Roli veřejných knihoven v multikulturní společnosti se věnovali i dva evropské projekty, ve kterých Českou republiku zastupovalo Multikulturní centrum Praha. Z obou těchto projektů vznikly sborníky, které obsahují příspěvky vztahující se všeobecně k interkulturní knihovnické práci, ale i zprávy o zkušenostech s romskými uživateli.¹⁷

Najdou se i zprávy o zkušenostech ze zahraničí, například o knihovně v maďarské Pécsi¹⁸, kde byla v roce 2004 otevřena knihovna při gymnáziu, která slouží převážně mladým Romům. Další maďarskou knihovnou, která se intenzivně věnuje získávání romských čtenářů je Městská knihovna v Nagykanizse.¹⁹ Ze zahraničních článků je třeba jmenovat studii Kornelije Petr „Information Needs of the Romany Minority in Eastern Croatia: Pilot-Study“ z roku 2004. V rámci tohoto pilotního výzkumu bylo rozdáno téměř 150 dotazníků, návratnost však byla velmi malá – kolem třiceti procent. Z výzkumu je patrné, že mezi respondenty z řad chorvatské romské menšiny převažuje verbální způsob předávání informací nad textovým. Ukázalo se také, že procento uživatelů veřejných knihoven mezi touto skupinou je velmi malé – pouze jediný respondent z 43 vrácených dotazníků užívá veřejnou knihovnu.²⁰

Ve Švédsku proběhl výzkum hodnotící všeobecně služby pro menšiny ve veřejných knihovnách²¹.

Příloh. Diplomová práce na Filozoficko-přírodovědecké fakultě Slezské univerzity na Ústavu bohemistiky a knihovnictví. Vedoucí práce Lidmila Vášová.

¹⁴ CÍSAŘ, J. Na romské cestě ke knihám. *Grand Biblio: časopis pro čtenářskou veřejnost - o knihách ze všech stran*, 2009, roč. 3, č. 9, s. 18-19. ISSN 1802-332

¹⁵ GIEBISCH, R. Ze světa: ve dnech 25.-26. března 2009 se uskutečnila mezinárodní konference Rómovia - Roma - Romanies - kultura a vzdelávanie ve Státní vědecké knihovně v Košicích. *Čtenář*, 2010, roč. 62, č. 1, s. 39. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2010-roc-62/01-2010/ze-sveta-66-572.htm>.

¹⁶ BUREŠOVÁ, J. Informační vzdělání v knihovnách s přihlédnutím k potřebám sociálně vyloučených osob. *Konference Kniha ve 21. století: téma "Budoucnost knihoven - trendy a směry"*, 15. - 16. února 2012. Opava: Slezská univerzita, 2012. s. 9-12. ISBN 978-80-7365-335-4. Dostupné také z: <http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/09/Sbornik-K21-2012.pdf>.

¹⁷ Knihovny pro všechny: role veřejných knihoven v multikulturní společnosti. Praha: Multikulturní centrum, 2005. 106 s. ISBN 80-239-5021-5 a Knihovna jako brána k integraci cizinců v EU. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2006. 172 s. ISBN 80-239-7826-8.

¹⁸ SOUČKOVÁ, A. Knihovna pro Romy v Pécsi - zpráva o pilotním projektu aneb Jak to dělají jinde. *U nás*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 39. ISSN 0862-9366. Dostupné také z: http://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/296.pdf.

¹⁹ PÉTERFI, R. Knihovnická péče o Cikány v Maďarsku : Metody osvědčené v praxi. In *Společné cesty: veřejné knihovny ve střední Evropě a skupiny obyvatelstva ohrožené sociálním vyloučením: mezinárodní seminář Ostrava, 10.-11.11.2008 = Gemeinsame Wege: Öffentliche Bibliotheken in Mitteleuropa und die von sozialer Ausgrenzung bedrohten Bevölkerungsgruppen: Internationales Seminar Ostrava, 10.-11.11.2008*. SABELOVÁ, M., ed. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky, 2009. S. 19 – 24.

²⁰ PETR, K. Information needs of the Romany minority in Eastern Croatia: pilot-study. *New Library World*, 2004, vol. 105, iss. 9/10, s. 357 – 369.

²¹ HANSSON, J. Public libraries and the national minorities of Sweden – results of a national survey. *New Library*

Romové v této studii patří k jedné z osmi zkoumaných menšin, i když jim je na základě jejich procentuálního zastoupení ve švédské společnosti věnována jen malá pozornost. Závěrem výzkumu je negativní vyhodnocení služeb poskytovaných veřejnými knihovnami národnostním menšinám.

3 Vysvětlení pojmů

3.1 Národnostní menšina

Pojem národnostní menšina je přesně definován zákonem 273/2001 Sb.: „Národnostní menšina je společenství občanů České republiky žijících na území současné České republiky, kteří se odlišují od ostatních občanů zpravidla společným etnickým původem, jazykem, kulturou a tradicemi, tvoří početní menšinu obyvatelstva a zároveň projevují vůli být považováni za národnostní menšinu za účelem společného úsilí o zachování a rozvoj vlastní svébytnosti, jazyka a kultury a zároveň za účelem vyjádření a ochrany zájmů jejich společenství, které se historicky utvořilo.“²² V Radě vlády pro národnostní menšiny jsou aktuálně zástupci čtrnácti národnostních menšin, mezi nimi i menšiny romské.²³

3.2 Multikulturní x interkulturní knihovnictví

Existuje více pojmů pro knihovnickou práci, která se orientuje na jazykově a kulturně různorodou společnost. Jednotná terminologie nebyla dosud zavedena a jednotlivé pojmy jsou často zaměňovány.

Osobně upřednostňuji termín „interkulturní knihovnictví“, který vyjadřuje interakci mezi různými kulturními skupinami. Zatímco přídavné jméno „multikulturní“ odkazuje na rostoucí počet kultur, které vedle sebe žijí v jedné zemi a to především díky migraci. Přitom se ale nebere v potaz promíchání jednotlivých kulturních skupin.²⁴ V rámci dokumentů Mezinárodního svazu knihovnických institucí (*International Federation of Library Associations and Institutions, IFLA*) funguje pracovní skupina knihovnických služeb pro multikulturní společnost. Ta tedy používá přídavné jméno „multikulturní“, ale odkazuje na celou společnost a ne pouze na menšiny jako její část. Dá se tedy říci, že interkulturní knihovnická práce „zahrnuje všechny služby a nabídky knihoven, které vycházejí vstříc potřebám multikulturní společnosti a jejích členů.“²⁵

K základním kamenům interkulturního knihovnictví patří cizojazyčný fond, multimédia k osvojení cizího jazyka, překlady informací o knihovně, (inter-)kulturní představení, jazykové kurzy a další vzdělávací akce, kulturní a jazykové znalosti personálu, další vzdělávání personálu a komunikace s veřejností. Je třeba zdůraznit, že se nejedná pouze o služby pro migranty, etnické, jazykové a kulturní menšiny a jejich rodinné příslušníky. Do cílové skupiny patří také negramotní lidé, sociálně znevýhodněné osoby, lidé, kteří se učí cizí jazyk nebo se zajímají o cestování a jiné kultury a v nejširším slova smyslu slouží celému lokálnímu obyvatelstvu, které profituje z mezikulturní

World, 2011, vol. 112, iss. 9/10, s. 406 – 415.

²² Vláda České republiky. *Národnostní menšiny*. [online]. c2009 - 2013, [cit. 2013-09-26].

<http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/narodnostni-mensiny-15935/>.

²³ Vláda České republiky. *Rada vlády pro národnostní menšiny*. [online]. c2009 - 2013, [cit. 2013-12-0709-26].

<http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074/>.

²⁴ ULUCAN, S. *Multi-, inter-, transkulturell – alles Kultur, oder was? Die lange Suche nach der politisch korrekten Benennung von Serviceleistungen und Medienangeboten*. BuB – Forum Bibliothek und Information, 2012, Heft 6, s. 410-414.

²⁵ SCHNEEHORST, S. Interkulturní knihovnická práce v Německu : témata a tendence. In *Společné cesty: veřejné knihovny ve střední Evropě a skupiny obyvatelstva ohrožené sociálním vyloučením: mezinárodní seminář Ostrava, 10.-11.11.2008 = Gemeinsame Wege: Öffentliche Bibliotheken in Mitteleuropa und die von sozialer Ausgrenzung bedrohten Bevölkerungsgruppen: Internationales Seminar Ostrava, 10.-11.11.2008*. Sabelová, M., ed. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky, 2009. S. 10 – 19.

výměny.

4 Specifika Romů

4.1. Kdo jsou Romové?

V roce 2011 se v rámci Sčítání lidu, domů a bytů přihlásilo k romské národnosti více než 13 000 osob. Z toho 5 135 osob se přihlásilo čistě jen k národnosti romské, 7 026 osob se přihlásilo ke kombinaci české a romské národnosti, další lidé se pak hlásili ke spojení romské národnosti s národností slovenskou, moravskou či slezskou.²⁶ Údaje vycházející ze Sčítání lidu se však velmi liší od názoru odborníků: „Podle kvalifikovaných odhadů počet příslušníků romské komunity v ČR se pohybuje v rozmezí mezi 150 000 - 300 000 osob.“²⁷

Už sama identifikace romské menšiny je velmi komplexní otázkou. Při označování některých jedinců či skupin za Romy dochází často k nepřesnostem a pochybením. Hirt a Jakoubek z Katedry antropologie FF ZČU v Plzni dávají pro už samo označení Romové do úvozovek, jelikož považují jeho užívání spíše za lidovou etnickou klasifikaci.²⁸ Moravec rozlišuje tři polohy Romství, velmi zjednodušeně a zkráceně lze vyjmenovat následující tři pohledy:

- Romové, jako nositelé romské kultury,
- Romové ve smyslu sebeidentifikace,
- Rom jako charakteristika připsaná z vnějšku.²⁹

4.2 Kdo se Romům věnuje?

Na národní úrovni se toto skupině na poradní úrovni věnuje jak Rada vlády pro národnostní menšiny, tak Rada vlády ČR pro záležitosti romské menšiny. Na úrovni krajů fungují krajští koordinátoři, na úrovni obecních úřadů pak romští poradci.³⁰ V rámci Sekce pro lidská práva při Úřadu vlády ČR funguje Agentura pro sociální začleňování, která věnuje Romům zvláštní pozornost, jelikož je považuje za skupinu nejvíce ohroženou sociálním vyloučením.³¹ V roce 2012 se na integraci romské menšiny celkem vynaložilo přes 73 milionů korun. Což je nejméně za posledních 8 let, v roce 2009 byla na tento účel přerozdělena částka více než dvojnásobná.³²

Na vědecké bázi se této cílové skupině věnuje od roku 1991 seminář romistiky při Ústavu jižní

²⁶ *Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 - Česká republika*. Praha: Český statistický úřad, 2013. 256 s. Lidé a společnost. SLDB 2011; roč. 2013. ISBN 978-80-250-2342-6. Tab. 614 Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry, nejvyššího ukončeného vzdělání, státního občanství a podle pohlaví, s. 345. Dostupné také z: <http://www.scitani.cz/csu/2012ediciplan.nsf/p/04000-12>.

²⁷ Vláda České republiky. *Národnostní menšiny: Romská národnostní menšina*. [online]. c2009 - 2013, [cit. 2013-12-07]. <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/mensiny/romska-narodnostni-mensina-16149/>

²⁸ *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení*. Editoři HIRT, T., JAKOUBEK, M. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80-86898-76-8. s. 7-9.

²⁹ MORAVEC, Š. Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In *"Romové" v osídlech sociálního vyloučení*. Editoři HIRT, T., JAKOUBEK, M. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. s. 11 – 69.

³⁰ *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2011*. Praha: Úřad vlády České republiky, oddělení kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny a Sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, 2012. 130 s. ISBN 978-80-7440-074-2.

³¹ Úřad vlády ČR. Sekce pro lidská práva. *Agentura pro sociální začleňování : Cílové skupiny* [online]. c2013, [cit. 2013-09-26]. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/cilove-skupiny>.

³² *Podklad RVZRM pro zasedání Republikového výboru pro prevenci kriminality : Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2012*. Praha : Ministerstvo vnitra. Republikový výbor pro prevenci kriminality. 2013, 5 s. Dostupný z: www.mvcr.cz/soubor/rvzrm-zprava-2012-docx.aspx.

a centrální Asie na FF UK.³³ Jeho zakladatelkou je doc. Milena Hübschmannová, která je uznávanou odbornicí v tomto oboru. Stála také u zrodu občanského sdružení Romano Džaniben, které se věnuje vydávání stejnojmenného odborného časopisu, dále editační a vzdělávací činnosti.³⁴ V roce 1991 bylo v Brně otevřeno Muzeum romské kultury³⁵, ke kterému patří i specializovaná knihovna.

4.3 Je třeba přistupovat k Romům odlišným způsobem?

Chceme-li pouze nastínit kulturně-antropologický diskurz o odlišnosti Romů od ostatního obyvatelstva, je třeba si ujasnit několik základních přístupů.

Často se mluví o rasové odlišnosti Romů, rasové diskriminaci, rasových konfliktech atd. Z odborného hlediska však již delší dobu převládá názor, že rasy neexistují, nedají se nijak definovat a odlišit jedna od druhé. „Výzkumy zcela jednoznačně prokazují, že teoreticky může existovat tolik „ras“, kolik je tělesných znaků. Jinými slovy, jakou vlastnost zvolíme pro stanovení „ras“, tolik jich budeme mít.“ ... „Přestože se nám při každodenní komunikaci zdá, že existují jasně stanovené viditelné hranice, které odlišují lidské skupiny, vědci dnes uznávají, že většina tělesných charakteristik se mění přes rozsáhlé geografické oblasti, populaci od populace, resp. člověk od člověka velmi pozvolna, kontinuálně, bez možnosti určení jasného předělu.“³⁶

Z tohoto pohledu můžeme tedy mluvit jedině o rasismu, jakožto agresivním přístupu na základě sociálního konstruktů o nadřazenosti ras.

Na základě podobných argumentů je také kritizována teorie Petra Bakaláře popsaná v jeho publikacích „Tabu v sociálních vědách“ a „Psychologie Romů“. Autor dělí lidstvo do dvou kategorií, ovlivněných historickým vývojem. Dané kategorie se pak liší vrozeným IQ. Romové jsou v rámci jeho teorie zařazeni mezi r-stratégy, kteří mají nižší inteligenci. Proti tomuto přístupu se staví např. Balvín³⁷, který odmítá Bakalářovi názory a argumentuje proti jeho metodám.

Nepřístupujeme-li tedy k Romům jako k rasové menšině, je podle Balvína specifický přístup třeba. „Romský žák není určen geneticky, ale celou řadou sociálních, kulturních, etnoidentifikačních faktorů“³⁸

4.4 Romská literatura v ČR

Romové patří mezi tradičně orální společnosti. Mezníkem v postupném přechodu k psané tvorbě a využívání textů byl časopis *Romano l'il* (Romský list), který začal vycházet v roce 1969 a obsahoval i články v romštině. V té době se začalo objevovat více literárních příspěvků Romů. „Vznikla tak jakási první generace romských spisovatelů, respektive lidí, kteří si psaní, ať už v češtině nebo romštině, jako formu veřejného vyjádření a komunikace vzali za své.“ Se zánikem časopisu v roce 1973 nastalo období útlumu těchto aktivit. Do roku 1989 byly vydány pouze tři publikace, kde dostali prostor romští autoři. Některá romská díla byla prezentována v rámci pořadů Českého rozhlasu.

Dalším důležitým mezníkem ve vývoji romské literatury je rok 1989, kdy začalo být vydáváno poměrně velké množství romských časopisů, vzniklo romské nakladatelství *Romaňi čhib* (Romský jazyk) a některá díla byla vydávána i dalšími českými nakladatelstvími. Problematická však byla

³³ Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav jižní a centrální Asie. *Seminář romistiky* [online]. c2012, poslední aktualizace 19.09.2013, [cit. 2013-09-26]. <http://ujca.ff.cuni.cz/UJCA-144.html>.

³⁴ Občanské sdružení Romano Džaniben. *Romano džaniben* [online]. c2011, [cit. 2013-09-26]. <http://www.dzaniben.cz/>.

³⁵ Muzeum romské kultury. *Muzeum romské kultury* [online]. [cit. 2013-09-26]. <http://www.rommuz.cz/>.

³⁶ Kamín, T., Machalová, T. *Kritika ras a rasismu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 173 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada teoretická; sv. 271. ISBN 80-210-3275-8. s. 20 - 21

³⁷ BALVÍN, J.. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*. Vyd. 1. Praha: Radix, 2008. 256 s. ISBN 978-80-86031-83-5. s. 43-52

³⁸ *Tamtéž*, s. 40.

distribuce děl romských autorů a to jak na základě zhoršující se sociální situace některých Romů, tak stupňujících se xenofobních postojů ve společnosti. Z těchto důvodů bylo často upuštěno i od distribuce do knihoven.

Po přelomu tisíciletí ubylo romských časopisů, na druhou stranu přibylo publikací romských autorů, vydaných u zavedených nakladatelů. Novou výzvou je pak, především pro začínající autory, možnost publikovat na internetu.³⁹ V roce 2012 vzniklo nakladatelství KHER, jehož cílem je dlouhodobě podporovat vznik, propagaci a rozvoj literatury Romů a to zejména prostřednictvím elektronických médií. Sdružení KHER se tedy zaměřuje na vydávání knih romských autorů, ale i na sběr a zpřístupnění orální historie, vydávání odborných a popularizačních publikací a překlady. Mimo to nabízí autorům prostor pro prezentaci vlastní tvorby, veřejná vystoupení, vzájemné sdílení zkušeností a osobní profesionalizaci.⁴⁰

Při zkoumání vztahu Romů k literatuře a veřejným knihovnám je třeba brát v potaz poměrně krátkou historii romského psaného textu.

4.5 Romská média

Na území České republiky existují i různá romská média: periodika, webové portály či internetová televizní stanice. Některá z nich fungovala jen omezenou dobu a po krátkém působení z různých důvodů zanikla. Z těchto důvodů se seznam dostupných médií stále mění. Dále existují jednotlivé pořady v rámci celostátních televizních a rozhlasových stanic.

Periodika

1. **Romano hangos = Romský hlas: čtrnáctideník Romů v České republice** (<http://www.romanohangos.cekit.cz>) – časopis na podporu romské kultury, v současné době vychází jednou měsíčně, internetová verze je momentálně nedostupná
2. **Romano Džaniben: časopis romistických studií** (<http://www.dzaniben.cz/>) – jediné romistické odborné periodikum v ČR, věnuje se jazyku, historii a kultuře Romů
3. **Romano vod'i = Romská duše** (<http://www.romea.cz/cz/romano-vodi>) – časopis vychází za podpory ministerstva kultury, jeho internetová verze je dostupná ze serveru Romea.cz
4. **Romano Vod'ori: časopis pro multikulturní mládež** (<http://www.romanovodori.cz/uvod/>) – elektronický časopis o Romech a jiných národnostních menšinách žijících v České republice
5. **Kereka: časopis nejen pro romské děti** (<http://www.kereka.cz/?st=home>) – časopis vydává Demokratická aliance Romů ČR od roku 1996

Televize

- **Romea TV** – internetová televize provozovaná občanskou společností Romea (<http://www.romea.cz/cz/video>)

Rádio

- **O Roma vakeren** – zpravodajsko-publicistický pořad Českého rozhlasu, vysílaný již od roku 1992 (http://www.rozhlas.cz/radiozurnal/porady/_porad/114)

Důležité informační servery

- **Romea.cz** – zpravodajský server provozovaný sdružením Romea o. s. (<http://www.romea.cz/cz/>)
- **Romové v České republice** – informační server provozovaný Českým rozhlasem <http://romove.radio.cz/cz>

³⁹ SADÍLKOVÁ, H. Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR. In *Druhá směna: jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ*. Editovala Kalová, J. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. 141, 123 s. ISBN 978-80-904106-1-9. s. 23-32

⁴⁰ KHER. Kher [online]. [cit. 2013-09-30]. <http://www.kher.cz/index.php>.

5 Zahraniční inspirace: zpráva ze studijní cesty do Barcelony

V rámci projektu „Specifika poskytování služeb romským uživatelům ve veřejných knihovnách ČR a možnosti rozvoje těchto služeb“ jsem v červenci 2013 navštívila dvě pobočky Barcelonské sítě knihoven – Knihovnu Bon Pastor a knihovnu Trinitat Vella. Obě se nacházejí v oblastech s vysokým podílem migrantů (ve čtvrti Trinitat Vella žije 38 % cizinců a ve čtvrti Bon Pastor 23 %) a také se silným zastoupením romského obyvatelstva (o kterém neexistují statistická data). V obou knihovnách jsem byla provedena jejich ředitelkami, se kterými jsem pak vedla polostrukturované rozhovory.

Obě knihovny si uvědomují svoji úlohu jako lokální veřejné vzdělávací a kulturní instituce pro všechny vrstvy obyvatelstva. Přestože mají zkušenosti s různými konflikty mezi svými uživateli navzájem, i mezi uživateli a zástupci knihovny, snaží se, aby nebyl nikdo odrazován od možnosti knihovnu využívat. „Obě knihovny od začátku pracovaly na tom, aby v nich každý našel své místo a aby uspokojily informační a vzdělávací potřeby kohokoliv, kdo přijde.“ „Jedním z úkolů, který nás stál nejvíce úsilí a prostředků, bylo zajištění dobré úrovně soužití mezi všemi uživateli uvnitř našich institucí.“⁴¹

Největší část z místní romské menšiny tvoří, podle vyjádření ředitelky knihovny Bon Pastor Marty Zamora Martin, neuspořádané rodiny, s nízkou úrovní gramotnosti a chybějícími základními společenskými návyky. Ty také občas navštěvují pobočku knihovny, i když její zdroje a služby často užívají nesprávným způsobem. Ekonomické, kulturní a sociální problémy místních Romů se liší od situace v jiných čtvrtích Barcelony, kde jsou Romové více integrováni.⁴² „Místo vytvoření speciálních služeb a aktivit (pro místní romskou menšinu) jsme se pokusili vytvořit mechanismy pro to, aby se účastnili toho, co již nabízíme“⁴³

Zásadní obrat k lepšímu v obou knihovnách nastal po nástupu sociální pracovnice, která v knihovně působí jako vychovatelka. Knihovny Bon Pastor a Trinitat Vella mají jako jediné pobočky z celé sítě barcelonských knihoven na částečný úvazek k dispozici výchovnou pracovníci, která se věnuje dětským uživatelům knihovny a prevenci konfliktů. Mladá externistka, vzdělaná v oboru sociální výchova, nepracuje v knihovně na plný úvazek, ale dochází pouze na pár hodin v době nejvyšší návštěvnosti. Vychovatelka je zaměstnaná u soukromé firmy, která nabízí služby v oblasti sociální práce. Jejím úkolem je zabavit děti v knihovně, dohlížet na dodržování pravidel, zamezovat konfliktům, pomáhat dětem a dospívajícím se zpracováním úkolů, vzdělávat knihovníky v oblasti sociálního vzdělávání a podílet se na vytváření dalších strategií pro zamezení konfliktů v knihovnách i zlepšení situace místních rodin. Obě knihovny si tuto praxi velice chválí. Ředitelka knihovny Bon Pastor se dokonce vyjádřila v tom smyslu, že kdyby měla víc peněz v rozpočtu,

⁴¹ ZAMORA MARTIN, M.; ARMENGOD MARTÍNEZ, E. RV: *Solicitud de colaboracion* [online]. 21. května 2013 10:30 [cit. 2013-09-26]. Osobní emailová komunikace. Překlad autorky.

⁴² Rozhovor s Martou ZAMORA MARTIN, ředitelkou knihovny Bon Pastor. Barcelona 22. července 2013

⁴³ ZAMORA MARTIN, M.; ARMENGOD MARTÍNEZ, E. RV: *Solicitud de colaboracion* [online]. 21. května 2013 10:30 [cit. 2013-09-26]. Osobní emailová komunikace. Překlad autorky.

investovala by je právě do rozšíření počtu hodin, které vychovatelka stráví v knihovně.⁴⁴

Díky malé rozloze spádových oblastí má vedení knihoven přehled o místní situaci a může spolupracovat s dalšími veřejnými institucemi při poskytování služeb i na úrovni řešení individuálních problémů. Místní pracovníci ve veřejných službách mají poměrně dobrý přehled o aktuální situaci jednotlivých rodin. Pravidelně se tedy schází lokální vychovatelé, zástupce veřejné knihovny, školy a dalších institucí, aby se navzájem informovali o případných problémech jednotlivých dětí a pokusili se najít jejich řešení.

Mezi další úspěšné projekty v knihovně Trinitat Vella patří například několikátýdenní seminář o tvorbě graffiti, zakončený výzdobou dětského oddělení knihovny. Jak se ukázalo, patří graffiti a hip-hop mezi oblíbená témata mezi místní mládeží. Ředitelka knihovny se tedy snaží nabízet aktivity, kde budou tato témata reprezentována.

Co se týče vzdělávání v knihovně Trinitat Vella, je třeba zmínit spolupráci s tzv. „Bankou času“. Jedná se o organizaci, která zprostředkovává mezi zájemci služby na základě barterového obchodu – tedy výměnu různých dovedností a lidské práce bez použití peněz. Mezi uživateli knihovny je často zájem o vzájemnou výuku jazyka na této bázi.⁴⁵

6 Závěr

Už sama identifikace Romů není jednoznačná a nedá se aplikovat hromadně. Z antropologického pohledu je patrné, že negativní jevy přisuzované této skupině nejsou dány dědičností jistých vlastností. Tato menšina se často potýká se špatnou sociální situací, se kterou je spojena i nízká úroveň vzdělanosti a vysoká nezaměstnanost. Prohlubování těchto jevů jistě souvisí i se stereotypy panujícími v široké veřejnosti. Je však zřejmé, že je Romům věnována pozornost nejen ze strany masmédií, ale i akademických a vládních institucí. Veřejné knihovny mají tedy dostatek potenciálních poradních institucí a partnerů pro navázání spolupráce.

Vztah Romů k literatuře a psanému textu je na území ČR poměrně krátký, pomalu ze začal rozvíjet teprve v 70. letech, výrazněji pak až po roce 1989. Dnes již na trhu funguje několik romských periodik, jak pro děti, tak pro dospělé. Existuje také nakladatelství romské literatury a hojně jsou využívána elektronická média.

Inspirací při práci s romskými uživateli ve veřejných knihovnách nám mohou být zahraniční instituce. V rámci projektu byla sledována praxe ve dvou pobočkách Městské knihovny v Barceloně, které se nachází ve čtvrtích s vysokým podílem migrantů a také Romů. Ředitelky obou knihoven nechtějí věnovat jednotlivým menšinovým skupinám uživateli zvláštní aktivity, naopak by si přáli, aby každý mohl a chtěl využívat všech služeb nabízených knihovnou. Z toho důvodu je také v obou pobočkách zaměstnána externí sociální pracovnice, která se věnuje především aktivitám s mladšími uživateli, ale do jejího popisu práce patří i školení personálu či zajištění bezkonfliktního prostředí v knihovně. Tato praxe se velmi osvědčila a je vřele doporučována.

⁴⁴ Rozhovor s Emmou ARMENGOD MARTÍNEZ, ředitelkou knihovny Trinitat Vella. Barcelona 24. července 2013 a rozhovor s Martou ZAMORA MARTIN, ředitelkou knihovny Bon Pastor. Barcelona 22. července 2013

⁴⁵ Rozhovor s Emmou ARMENGOD MARTÍNEZ, ředitelkou knihovny Trinitat Vella. Barcelona 24. července 2013.

Literatura:

- ANTOŠOVÁ, L. Knihovna a národnostní menšiny (hlavně Vietnamci, ale i Romové). *U nás*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 20-21. ISSN 0862-9366. Dostupné také z: http://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/282.pdf.
- BALVÍN, J. *Filozofie výchovy a metody výuky romského žáka*. Vyd. 1. Praha: Radix, 2008. 256 s. ISBN 978-80-86031-83-5.
- BRACHTLOVÁ, J. Knihovna muzea romské kultury. *Duha*, 2000, roč. 14, č. 2, s. 29-30. ISSN 0862-1985.
- BUREŠOVÁ, J. Informační vzdělání v knihovnách s přihlédnutím k potřebám sociálně vyloučených osob. *Konference Kniha ve 21. století: téma "Budoucnost knihoven - trendy a směry"*, 15. - 16. února 2012. Opava: Slezská univerzita, 2012. s. 9-12. ISBN 978-80-7365-335-4. Dostupné také z: <http://k21.fpf.slu.cz/wp-content/uploads/2012/09/Sborník-K21-2012.pdf>.
- BUTOROVÁ, D. Knihovna v Ostravě-Vítkovicích jako místo pro všechny. *Čtenář*, 2008, roč. 60, č. 9, s. 304. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: <http://ctenar.svklk.cz/clanky/2008-roc-60/09-2008.htm>.
- CÍSAŘ, J. Na romské cestě ke knihám. *Grand Biblio: časopis pro čtenářskou veřejnost - o knihách ze všech stran*, 2009, roč. 3, č. 9, s. 18-19. ISSN 1802-3320.
- ČEPOVÁ, M. *Knihovna Muzea romské kultury jako informační, kulturní a vzdělávací centrum* [online]. 2008 [cit. 2013-09-26]. 148 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Masarykovy univerzity na Ústavu české literatury a knihovnictví. Vedoucí práce Jana Horváthová. Dostupné z: <http://is.muni.cz/th/125549/ff_m/>.
- GIEBISCH, R. Ze světa: ve dnech 25.-26. března 2009 se uskutečnila mezinárodní konference Rómovia - Roma - Romanies - kultura a vzdelávanie ve Státní vědecké knihovně v Košicích. *Čtenář*, 2010, roč. 62, č. 1, s. 39. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: <http://ctenar.svklk.cz/clanky/2010-roc-62/01-2010/ze-sveta-66-572.htm>.
- HALAMÍČKOVÁ, J. *Jak jsme hráli kuličky aneb Co knihovníci nemají v náplni práce*. *Čtenář*, 2001, roč. 53, č. 1, s. 20. ISSN 0011-2321.
- HANSSON, J. Public libraries and the national minorities of Sweden – results of a national survey. *New Library World*, 2011, vol. 112, iss. 9/10, s. 406 – 415.
- HANZLÍKOVÁ, L. *Veřejné knihovny a etnické menšiny*. Praha, 2003. 72, vii s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na Ústavu informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Lidmila Vášová.
- KAMÍN, T., MACHALOVÁ, T. *Kritika rasy a rasismu*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 2003. 173 s. Spisy Právnické fakulty Masarykovy univerzity v Brně. Řada teoretická; sv. 271. ISBN 80-210-3275-8.
- KHER. *Kher* [online]. [cit. 2013-09-30]. <http://www.kher.cz/index.php>.
- *Knihovna jako brána k integraci cizinců v EU*. Praha: Multikulturní centrum Praha, 2006. 172 s. ISBN 80-239-7826-8.
- *Knihovny pro všechny: role veřejných knihoven v multikulturní společnosti*. Praha: Multikulturní centrum, 2005. 106 s. ISBN 80-239-5021-5.
- KUBÍKOVÁ, J. - SCHINK, P. Knihovna jako místo setkávání. *Duha: informace o knihách a knihovnách z Moravy* [online], 2012, roč. 26, č. 4 [cit. 2013-09-26]. ISSN 1804-4255. Dostupné z: <http://duha.mzk.cz/clanky/knihovna-jako-misto-setkavani>.
- KUBÍKOVÁ, J. O leperiben - projekt Paměť romských dělníků. *Čtenář*, 2013, roč. 65, č. 1, s.

- 33-34. ISSN 0011-2321. Dostupné také z: <http://ctenar.svkkk.cz/clanky/2013-roc-65/1-2013/o-leperiben---projekt-pamet-romskych-delniku-107-1376.htm>.
- MORAVEC, Š. Nástin problému sociálního vyloučení romských populací. In *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Editoři HIRT, T., JAKOUBEK, M. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. s. 11 – 69.
 - Moravská zemská knihovna. *Práce s nepřizpůsobivými uživateli v knihovnách* [online]. Poslední aktualizace: 01.11.2012, [cit. 2013-09-30]. <http://www.mzk.cz/pro-knihovny/vzdelavani-knihovniku/kalendar-akci/prace-s-nepripruvobivymi-uzivateli-v-knihovnach>.
 - Muzeum romské kultury. *Muzeum romské kultury* [online]. [cit. 2013-09-26]. <http://www.rommuz.cz/>.
 - Občanské sdružení Romano Džaniben. *Romano džaniben* [online]. c2011, [cit. 2013-09-26]. <http://www.dzaniben.cz/>.
 - *Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 - Česká republika*. Praha: Český statistický úřad, 2013. 256 s. Lidé a společnost. SLDB 2011; roč. 2013. ISBN 978-80-250-2342-6. Tab. 153 Obyvatelstvo podle národnosti, mateřského jazyka a podle pohlaví. Dostupné také z: <http://www.scitani.cz/csu/2013edicniplan.nsf/p/19000-13>.
 - *Obyvatelstvo, domy, byty a domácnosti podle výsledků Sčítání lidu, domů a bytů 2011 - Česká republika*. Praha: Český statistický úřad, 2013. 256 s. Lidé a společnost. SLDB 2011; roč. 2013. ISBN 978-80-250-2342-6. Tab. 614 Obyvatelstvo podle věku, podle národnosti, mateřského jazyka, náboženské víry, nejvyššího ukončeného vzdělání, státního občanství a podle pohlaví, s. 345. Dostupné také z: <http://www.scitani.cz/csu/2012edicniplan.nsf/p/04000-12>.
 - OLLÉOVÁ, H. *Práce se čtenáři rómského původu ve veřejných knihovnách*. Praha, 1991. 61 s. Diplomová práce na Filozofické fakultě Univerzity Karlovy na Ústavu informačních studií a knihovnictví. Vedoucí práce Milena Černá.
 - PÉTERFI, R. Knihovnická péče o Cikány v Maďarsku : Metody osvědčené v praxi. In *Společné cesty: veřejné knihovny ve střední Evropě a skupiny obyvatelstva ohrožené sociálním vyloučením: mezinárodní seminář Ostrava, 10.-11.11.2008 = Gemeinsame Wege: Öffentliche Bibliotheken in Mitteleuropa und die von sozialer Ausgrenzung bedrohten Bevölkerungsgruppen: Internationales Seminar Ostrava, 10.-11.11.2008*. SABELOVÁ, M., ed. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky, 2009. S. 19 – 24.
 - PETR, K. Information needs of the Romany minority in Eastern Croatia: pilot-study. *New Library World*, 2004, vol. 105, iss. 9/10, s. 357 – 369.
 - Podklad RVZRM pro zasedání Republikového výboru pro prevenci kriminality : Zpráva o stavu romské menšiny v ČR za rok 2012. Praha : Ministerstvo vnitra. Republikový výbor pro prevenci kriminality. 2013, 5 s. Dostupný z: www.mvcr.cz/soubor/rvzrm-zprava-2012-docx.aspx.
 - *"Romové" v osidlech sociálního vyloučení*. Editoři HIRT, T., JAKOUBEK, M. Plzeň: Vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2006. 414 s. ISBN 80-86898-76-8.
 - ROMEA : romská mediální a vzdělávací organizace. *Zpráva sdružení ROMEA za rok 2012 o stavu romské menšiny v ČR* [online]. Praha: Romea o.s., 2013 [cit. 2013-12-07]. Dostupný z: <http://www.romea.cz/cz/zpravodajstvi/domaci/romea-tydala-zpravu-v-niz-mapuje-anticiganismus-pocinani-politiku-a-medii-i-zivot-chudych-romu-v-roce-2012>
 - RYBÁŘOVÁ, K. *Služby pro národnostní menšiny na příkladu Knihovny města Ostravy*. Opava, 2010. 111 s., 4 s. obr. Příloh. Diplomová práce na Filozoficko-přírodovědecké

fakultě Slezské univerzity na Ústavu bohemistiky a knihovnictví. Vedoucí práce Lidmila Vášová.

- SADÍLKOVÁ, H. *Poznámky k literární tvorbě Romů v ČR. In Druhá směna: jak využívat dějiny Romů ve výuce na 2. stupni ZŠ. Editovala Kalová, J. 1. vyd. Praha: Romea, 2012. 141, 123 s. ISBN 978-80-904106-1-9. s. 23-32*
- SCHNEEHORST, S. Interkulturní knihovnická práce v Německu : témata a tendence. In *Společné cesty: veřejné knihovny ve střední Evropě a skupiny obyvatelstva ohrožené sociálním vyloučením: mezinárodní seminář Ostrava, 10.-11.11.2008 = Gemeinsame Wege: Öffentliche Bibliotheken in Mitteleuropa und die von sozialer Ausgrenzung bedrohten Bevölkerungsgruppen: Internationales Seminar Ostrava, 10.-11.11.2008*. Sabelová, M., ed. Praha: Svaz knihovníků a informačních pracovníků České republiky, 2009. S. 10 – 19.
- SOUČKOVÁ, A. Knihovna pro Romy v Pécsi - zpráva o pilotním projektu aneb Jak to dělají jinde. *U nás*, 2004, roč. 14, č. 2, s. 39. ISSN 0862-9366. Dostupné také z: http://www.svkhk.cz/SVKHK/u-nas-pdf_archiv/296.pdf.
- ŠPANIEL, B. Naši Romové mají svou odbornou knihovnu. *Čtenář*, 1998, roč. 50, č. 2, s. 36-37. ISSN 0011-2321.
- ŠŤASTNÁ, I. Otevření knihovny se zaměřením na romské obyvatelstvo. *Ikaros* [online], 2006, roč. 10, č. 11 [cit. 2013-09-26]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/node/3681>.
- ULUCAN, S. Multi-, inter-, transkulturell – alles Kultur, oder was? Die lange Suche nach der politisch korrekten Benennung von Serviceleistungen und Medienangeboten. *BuB – Forum Bibliothek und Information*, 2012, Heft 6, s. 410-414.
- Univerzita Karlova. Filozofická fakulta. Ústav jižní a centrální Asie. *Seminář romistiky*. [online]. c2012, poslední aktualizace 19.09.2013, [cit. 2013-09-26]. <http://ujca.ff.cuni.cz/UJCA-144.html>.
- UNUCKOVÁ, M. Jak žít úspěšně vedle sebe. *Ikaros* [online], 2011, roč. 15, č. 5 [cit. 2013-09-26]. ISSN 1212-5075. Dostupné z: <http://www.ikaros.cz/jak-zit-uspesne-vedle-sebe>.
- Úřad vlády ČR. Sekce pro lidská práva. *Agentura pro sociální začleňování : Cílové skupiny* [online]. c2013, [cit. 2013-09-26]. <http://www.socialni-zaclenovani.cz/cilove-skupiny>.
- Ústřední knihovnická rada ČR. *Koncepce rozvoje knihoven ČR na léta 2011 – 2015* [online]. c2012, [cit. 2013-09-26]. <http://ukr.knihovna.cz/koncepce-rozvoje-knihoven-cr-na-leta-2011-2015/>.
- Vláda České republiky. *Národnostní menšiny*. [online]. c2009 - 2013, [cit. 2013-09-26]. <http://www.vlada.cz/cz/pracovni-a-poradni-organy-vlady/rnm/mensiny/narodnostni-mensiny-15935/>.
- Vláda České republiky. *Rada vlády pro národnostní menšiny*. [online]. c2009 - 2013, [cit. 2013-09-26]. <http://www.vlada.cz/cz/ppov/rnm/historie-a-soucasnost-rady-15074/>.
- ZAMORA MARTIN, M.; ARMENGOD MARTÍNEZ, E. *RV: Solicitud de colaboracion* [online]. 21. května 2013 10:30 [cit. 2013-09-26]. Osobní emailová komunikace.
- *Zpráva o stavu romské menšiny v České republice za rok 2011*. Praha: Úřad vlády České republiky, oddělení kanceláře Rady vlády ČR pro záležitosti romské menšiny a Sekretariátu Rady vlády pro národnostní menšiny, 2012. 130 s. ISBN 978-80-7440-074-2.

Rozhovory s ředitelkami knihoven:

- *Rozhovor s Emmou ARMENGOD MARTÍNEZ, ředitelkou knihovny Trinitat Vella. Barcelona 24. července 2013*

- *Rozhovor s Martou ZAMORA MARTIN, ředitelkou knihovny Bon Pastor. Barcelona 22. července 2013*

Tento článek je výstupem projektu Vnitřních grantů Filozofické fakulty Univerzity Karlovy v Praze 2013 (VG 112).